

A kecskeméti tanyatelepülés kialakulása.

Irta: PAPP LÁSZLÓ

Az alföldi tanyavilágról azt tartjuk, hogy az a török hódítás pusztításainak utókövetkezményeképpen jött létre, a nagy határú helységek külterületein, mintegy a hajdan ott sűrűn virágzó községi településnek sajátzerű pótlására,

Ami csak a nagy határt illeti, Kecskemét birt már ilyen-
nel a középkor végefelé is. Amikor, a XV. sz. közepe táján,
végleg elveszíti koronabirtok jellegét és magánföldesurak kezére jut, a változásokról értesítő oklevelek 6 községnek puszt területét mint Kecskemét tartozmányait említik.¹

E községek hofekvéséről, név szerint; ma sem tudunk sokkal többet, mint néhai buzgó kutatójuk, Hornyik János. De abban bizonyosak lehetünk, hogy fennállásának idején gyűrű alakjában vehették körül, a közülük nagyság, jogi állás tekintetében jelentősen kiemelkedő Kecskemétet.² Különböző körülményekből pedig azt sejtjük, hogy nem a tatárjáráskor, hanem a XIV—XV. századforduló táján, talán az az időben gyakori inség, járványok következtében vált határuk elhagyottá.

Az így kialakult, a 62.000 k. holdat meghaladó határ-

¹ Hornyik János: Kecskemét város története oklevéltárral — és: Kecskemét város gazdasági fejlődésének története.

² A hajdani Ballóság (ma Ballószeg puszt) templomának romja néhány évtizede feltárára is került, a többi község (Hetény-, Juhász-, Kolos-, Koldus- és Törökgyház) egyik-másikának templommaradványát sejtjük a Nyírben, Urréten, Városföld alsó csücskén mutatkozó épülettörmelésekben, amelyek még felkutatásra várnak, valamint abban a templomban, amelynek helyére épült, a XVIII. sz. elején, a külső Mária kápolna.

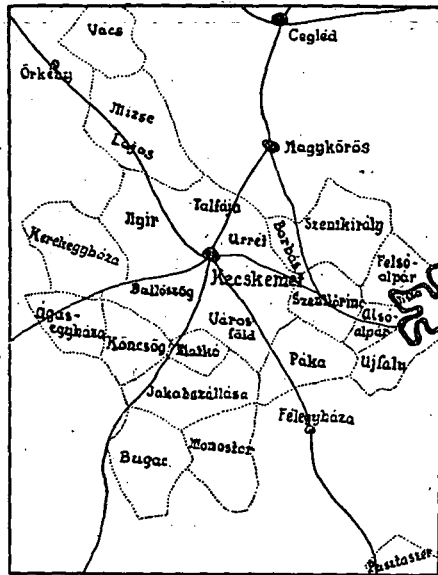
területen, (a mainak mintegy $\frac{2}{5}$ -én,) Kecskemét maradt tehát az egyetlen községi település, ami a város életében, természetesen jelentős változásokat hozhatott létre. A mindegyike inkább városias jellegű, jobbára iparos és hasonló foglalkozásúaktól lakott helységnek, esetleg az elhagyott faluk földműves, jószágtenyésztő népével gyarapodott, lakossága a nagy határt nem hagyhatta kihasználatlanul s azon továbbra is üzhette a földművelést, még inkább a jószáglegeltetést. Bertrandon de la Broquière 1433. évi megemlékezése a kecskeméti nagy határon látott temérdek nyájról, gulyáról is igazolja ezt s bizonyos, hogy a XV. sz.-ban oly nagyszabásúvá kifejlődött hazai állatkereskedelemnek Kecskemét nem volt az utolsó piaca.

Ilyen életmódban, a lakosságnak foglalkozás szerint erősen megváltozott összetételében, éri a várost a török hódoltság, amely alatt a város népe, a sűrű és szörnyű csapások ellenére is csodálatos életerőt mutatva, még inkább kifejleszti gazdálkodását. Ismételten menedéket nyújt a környéken egyre-másra elpusztított faluk lakosainak, de ugyanakkor igyekszik megszerezni a néptelenné vált községek pusztá határterületeit s azokra is kiterjeszti — többnyire mindkét irányú — gazdasági tevékenységét.

E puszták bérlése török, illetőleg magyar földesuraiktól jó korán megkezdődik. A török kincstári defterek s egyéb, máig is, hiányos adataink szerint, 1561—63. között Benét, 1562.-től még más 7 pusztát (amelyek közül egyik-másik, rövid időre, utóbb ismét községi élet színhelye lett) bérel a város; majd ismét kevesebbet; 1624.-től már helyi adatok is állanak rendelkezésre s Hornyik János ez időtől a kún megváltakozások (1745.—) idejéig sorakoztatja fel adatait a puszták bérléséről, de már ő is sejti, hogy ez korábbi gyakorlatnak lehetett folytatása. Csonkán maradt művében³ bőséges ismertetését nyújtja mintegy 130 esztendő alatt történt változásoknak, amelyekről, Hornyik adatait ki is egészítve, vázolnunk kell itt annyit, hogy a puszták bérlése a hosszú háború (1591.—1606.) dúlásai után indulhatott meg nagyobb keretek között, 1642.-től éri meg igazi fellendülését, amikor,

³ Hornyik J.: Kecskemét város gazdasági fejlődésének története:

s ezt követőleg 10—15—20 kúnsági és magánjellegű pusztá volt a kecskemétiiek használatában, 1701.—11. között pedig virágkorát, amikor is 22 kún és 11 megyei pusztát bír a város, a saját határán kívül. Ezzel a nagyszabású bérletek kora lezáródik, a kún megváltkozások közben fennálló bérlet lejártakor (1754.) már mindössze $3\frac{1}{2}$ kún pusztát szolgáltatnak vissza, de bírják ugyanekkor, még pedig a XVII. sz. vége óta, Szentkirály, Szentlőrincz, Vacs, jóval korábbi időktől kezdve pedig Borbás, Felsőalpár, Ágyasegyháza, Monostor, Bugacz,

Puszták a kecskeméti határban.

Pusztaszer, Tatárszentgyörgy pusztákat. Ez utóbbinak kiesésével tovább tart ez a birtoklási állapot a múlt század második harmadáig, Páka felének, hamarosan Péterinek, majd, különböző időtájon, Csetharasztja, Páhi, Újbög, Matkó, még később Ujfalu, Kömpöcz bevonásával, a szabadságharc évei pedig, az ezután hamarosan elmaradó Péteri, Kömpöcz, Ujfalu, továbbá a régi, törzsökös *Borbás*, *Szentkirály*, *Szentlőrincz*, *Felsőalpár*, *Monostor*, *Bugacz* és a nagykörösiektől 10 évre elidegenített, de éppen ez időre visszakerülő *Ágyasegyháza* pusztákat, valamint a régebben is már többször bérelt *Matkót* és *Köncsögöt* találják a város használatában s e kilenc utób-

binak, a távoleső *Pusztaszer* felének s a városnak saját, már a középkor végén együttlévő határából alakul ki azután Kecskemét végleges határterülete. Matkó azonban csak közigazgatásilag, Pusztaszer pedig tulajdonjogilag tartozik valójában a városhoz.

Tárgyunk elmaradhatatlan követelményeként szólanunk kell még arról a sajátos birtoklási módról is, amely a földművelő és jószágtenyésztő gazdálkodás jogi alapjaként, régi idők óta fennállott, mindaddig, amíg, megindulásában a 48-as reformokat is megelőző, változás nem történik e tekintetben.

A város felett évszázadokon át ott-lebegő földesúri hatalomnak megfelelően, a *városnak régi*, azaz a puszták nélküli, *határterületén*, legalább is a felkutatható időkből, kimutatható az egyéni tulajdonnal külsőleg mindenben egyező emphyteusis-szerű, „ősi jusson“ való birtoklás. Bizonyos, hogy a török időkre, sőt korábban, ez már meglévő állapot volt, ekkor már az ilyen quasi tulajdon földbirtokokat a *város lakosai*, egymás között szabadon adják-veszik, cserélik, zálogosítják a földesúr, vagy az azt helyettesítő város „törvényén“.⁴ Az ilyen földbirtokoknak, — szándékosan nem nevezzük úrbéri-birtoknak, mert ennek közismert fogalmától sok tekintetben elüt — amint még a XVIII. sz. második felében is nevezik: „*pénzes kerteknek*“, nem volt nagy a számuk, a földesúrtól 1678.-ban elrendelt igazolási eljárás során⁵ — amely alkalommal 180 esztendei szakadatlan „ősi jusson“ való birtoklás is bizonyítást nyer s több

⁴ Erdemesnek tartjuk egy ilyen adásvételi „felvallásnak“ szövegét közölni: „Anno 1658. die 23. Martij. Én Kecskemeth Varosaban lakozo Möncsör Janos adom értékre mindeneknek az kiknek illik, hogy az mely mezei kertem (Kerekes Istvan és Szana Istvan ugyan mezey öröksegek között) az én eleimtől maradott volt, az atyafiakkal meghosztován azon kertet áltam bizonyos arron ugy mint 25 tallerokon azon esztendőbely Ado szedő Bironak Benkő Gergely Uramnak örökben, ugy hogy az én maradékim sem vérség soha ne pörölhessenek, ne is kaphassanak azon örökségben, hanem eő kgime bírhasa és birja, mint sajáttyat, és fiairól fiaira szállyon valamig kedvek és akaratyok léssen, ha penigh masnak el akarna adni szabad legyen mindenkor. Az mely örökségben semi vér ne kaphasson, melyről lött törvény szerint való delibatio illyen becsületes személyek által...“ (Körösi, czeglédi. kecskeméti emberek — fogott bírák — felsorolva.) Tanács: jegyzőkönyv. 1658. 10. o.

⁵ Tjk. 1678. 1. 12. 78. — 105. o.

más „ősi jus“ is — 191 bejelentés történik, de csak 137 esetben találják kifogástalannak a szerzészről való „levelet“, a többinek végleges igazolásáról nincsenek adataink s arról sem bírnunk semmi bizonyítékot, hogy ez a szám későbbben gyarapodott volna, legfeljebb arról van tudomásunk, hogy több ilyen „pénzeskert“ idővel egy-egy kézben fut össze, E „pénzes-kertek“-nél nem gondolhatunk valami nemesi tulajdon-szerzésre, sem — hogy visszatérjünk keletkezésük kérdésére, mert hiszen magánjogi tekintetben Kecskeméten nemes és nem nemes között különbség soha nem létezett, — akár bennszülött polgár, jobbágy szerzett idővel nemességet, akár pedig nemési mivoltával telepedett meg itt valaki. Különben is a fenti 137 igazolt pénzes kerttel szemben, még két évtized múlva is, csupán 16 nemest számolnak össze Kecskeméten.

(Hasonlóképpen szabad adás-vétel, stb. tárgya volt a városbeli ház és szőlőbirtok. Azt azonban nem egyszer megtaláljuk a város jegyzőkönyveiben, hogy a ház a „földesúr fundusán vagon“, tehát távolról sem múlt el fölöle a földesúri fensőbbiség csupán superficiest gyakoroltak fölötte a város lakosai.)

A „pénzes kertek“ összességén kívül minden más, gazdaságilag bármiképen használt, városi földterületen a földközösség dívott ugyan, de igen sajátságos formában. A mezőgazdaságilag művelt részeket a város határában, vagy később a pusztákon, nem cserélték fel időnkint, éppen úgy az egyesek birtokába jutott földet sem időlegesen „adományozták“, hanem, természetesen a tulajdonjog átruházása nélkül — (hiszen erre az adományozást gyakorló városnak hatalma sem lehetett) — az usuáló élete fogytáig, sőt azon túl örökösire is rászállott az, úgy hogy végrendeletileg is gyakorlta hagyományozzák s használhatják nemzedékeken keresztül, míg gazdája önként le nem mondott, el nem fogyatkozott róla, amíg a föld használatával (de részben, egyúttal, a lakosi jussal) járó terheket viselte, azaz dézsmáját, adóját beszolgáltatta, magát a gyalog- és szekérsorból ki nem vont, továbbá földjét amíg valóban megművelte, pénzes kert gyanánt eladását, zálogba juttatását alattomosan meg nem kísérelte, vagy amíg maga is pénzes kertnek gazdája nem lett, amikor — a földben szűkösök miatt — az ilyen „város adománya kertet“ vissza kel-

lett szolgáltatni s a magistratus azt arra érdemes, szolgálatra kész és alkalmas lakosnak juttatta.⁶

Ez, az örökbérlethez némileg hasonló, birtokállapot tehát ugyanazon földhöz, „*mezei kerthez*“, fűződött, amelyet a birtokosa tetszése szerint, szabadon használhatott, gazdálkodásában nem lévén szomszédjaira ráutalva, semmiféle, az úrbériségből fakadó, művelési kényszernek alávetve. Nem fűződött ez a külső, gazdasági telek belső, házas telekhez, mert a birtokos kiesése után bárki elnyerhette s ha valaki gyepet, később akár pusztai földet felfogott, feltörte, „telekesítette“, ez az ősi első foglalási jog szerint őt illette, ha adója, szolgáltatja értéke arányos volt a használt földdel. Később, a XVIII. sz. második felétől, amikor már rendszeres parcellázással szaporítják e „város adománya kertek“ számát, egyszerűen árendás földnek (kertnek) is nevezik azokat s ez, a mai fülnek ismerősebb elnevezés, lassan ki is szorítja a másikat.

„Pénzes“ és „város adománya“ (mezei) kert között gazdaságilag, használat szempontjából különbség nem volt. Sem egyik, sem másik nem volt egymástól területileg sem úgy elkülönítve, amint azt Hornyik János gondolja, aki szerint város adománya kert csak a pusztákon, pénzes

⁶ „Az mely kertért pörlöt Süke Nagy Janosne Farago Janos Varos adomanya lévén *az Aszony nem szolgált tölle ... az becsülletes Tanacs Farago Janosnak atta birja még él és szolgálhat tölle*“. (Tjk. 1665. 114. o.) — „Mivel nyilván megh bizonyosodott hogy meg irtt Mester Familiának azon kívül is elegendő élő földgyök vagyon, a Instans Visontai Istvannak pedig tellyességgel nintsen, azért *eő neki es maradekinak* repetalt mezei kert minden appertinentiaival edgyütt *örökösen* ugy conferaltatott, hogy bekessegessen birhassák, hasznát vehessék mindaddig miglen szükségek lészen, *de senkinek pénzen sem zálogban sem örökösen el ne adhassák*“. (U. o. 1743. 27. o.) — „... az Betsül. Tanátsnak be vett régi szokása az volt hogy az mely embernek afféle jószágot adott addig tüle el nem vette, mig birhatta s nem Deficiált avagy magának... pénzen más kertett nem szerzett.“ (U. o. 1693. 398. o.) — „Molnar Mihaly Város adománya *kertye félét nem szántotta és a Városnak tölle Dézmát nem adott, sőt a Városnak Statutumá ellen el adni merészlett*, azért Molnár Mihálytul el vétettetik és Dallos Ádámnak adattatik.“ (U. o. 1744. 66. o.) — Stb., stb. — A XVIII. sz. második felétől kezdve azonban megtörténik, hogy — a város engedelmével — rövidebb időre, város adománya kertet is elzálogosítanak, sőt, mint nehezen magyarázható kivétel, arra is van példánk, hogy (zálogos) *pusztán lévő* kertet — amely pedig város adományánál egyéb alig lehetett, készpénzért eladnak.

kert csupán a város saját, régi határán belül, még pedig ennek is csupán a délkeleti részén, a mai Városföldön létezett, mivel — szerinte — „a város saját külterülete csak délkeleti részén bírván kötött talajjal, az egész határnak csakis e része használatott földművelésre, a többi rész legelő volt.“⁷ Valójában pénzes kertet a város régi határterületén belül mindenütt találhatunk, éppen úgy — „Lajos felé“, „Nyír mellett“, „Talfája mellett való város földén“, Urréten, Pákai út felé, „Ballószögein“ — mindenütt volt, a pénzes kertenél többszörte nagyobb mennyiségben, város adománya kert is, a XVI. sz. végi és XVII. sz.-i adatok szerint,⁸ ami egyúttal megdönti azt az állítást is, hogy csak a mai Városföldet használták valaha kizárólag földművelésre.

Ezzel kapcsolatban meg kell említenünk, hogy a „Városföld“ elnevezés a XVIII. sz. második felében felbukkanó szó a városi határ említett, délkeleti részének megjelölésére s még későbbben lesz általános használatúvá, míg e pusztán helyrajzi értelmű szóval szemben a régóta s körülbelül az 1820.-as évekig állandóan használt „város földé“ tisztán birtokjogi fogalom, nemhogy a pénzes kertek, de éppen a város adománya kertek összességének, tehát valóban a város saját földjének megjelölésére, szemben az egyéni tulajdonban lévő pénzes kertekkel, még inkább pedig a bérelt és zálogos pusztákkal.

Abból a jogviszonyból, amely a bérelt és zálogos puszták földesurai és a fő-bérlő, illetőleg — zálogbirtokos város között létesült, természetszerűleg folyik, hogy e pusztákon is a város csak város adománya kerteket oszthatott ki lakosainak, egyébként pedig a kétféle város adománya kert között legfeljebb annyi volt a különbség, hogy általában a város földén való kertektől nagyobb dézsmát kellett beszolgáltatni a város szükségleteire, mint a pusztaiaktól.

A XVII. sz. közepén s azontúl még inkább, nagy versengés folyik már e város adománya „mezei kertek“ elnyeréséért, folyik az élőföldnek könnyebben fordítható területek s mind jobban a pusztai, parlagon heverő részek feltörése, mi-

⁷ Hornyik i. m. 66. o.

⁸ Tjk. 1596—1601. 1678. 78—105. o. Stb.

közben azonban — természetesen — mindenki a városhoz közelebb eső élőföldhöz szeretne jutni, többen akár alattomos foglalással is, főként a nyomási közlegelőnek s szőlőnek alkalmas területnek rovására, míg azután ide nem ér, 1691.-ben, a földesúr parancsa, hogy az ilyenek „ha szántani akarnak, elég puszták vannak a város határán kívül, meg követés által eleget szánhatnak, vethetnek azokon, *mint a város népének nagyobb része is azokon szánt, vet.*“

Egyébként azonban, a földesurak, kiváltképen Kohári István († 1731.) egykori országbíró gondoskodása s mindenkor a város figyelme, méltányossága folytán, igyekeznek mindenkit földhöz juttatni s egyre-másra látnak napvilágot a szegénységen, „szüksökön“ segítő rendelkezések. Akinek például pénzes kertje van, az, „régí szokás szerint“, város adománya kertet nem bírhat, általában két város adománya kertet sem használhat ugyanazon személy, kivéve az 1701.-11. évi nagy bérlet, földbőség idejét, amikor megengedik, hogy a város földén és a *bérelt* puszták valamelyikén egy-egy kertet bírasson az, akinek adója értéke és szolgálata van akkora, különben a föld egy részét elszakítják és szükségnek adják. Aki pedig mégis valamelyik *zálogos* pusztában is megtartott egy kertet, 1711.-ben, hogy vége a nagy bőségnek, menthetetlenül elveszik tőle a város földén lévő. Ha pedig valakinek a *város földén* csak egy kertje van ez időben, de annak nagysága akkora, hogy mások is megférnének rajta, köteles maga mellé „czimborákat“ fogadni.⁹

A XVIII. sz. első évtizedeiben a más vidékről, „jó passzussal“ ideérkező s lakosul felvett ember is remélheti, hogy „élő földet fog nyerni“, de sohasem rá, vagy oláh, stb., akik itt ingatlant nem szerezhettek, sőt a városban sem nagyon tűrik meg őket. A század közepe tájára, ha egyáltalán be is vesznek idegenből jöttet (pl. akár német iparosfélét, görög kereskedőt könnyebben, ha jó testimoniálisa van,) — kikötik, hogy „élő föld iránt ne alkalmatlankodják“, vagy egyszerűen visszatartják a folyamadót, mivel „a nép is elszaporodott, a föld is el szűkült.“¹⁰

⁹ Tjk. 1693. 338. o. — 1736. 771. o. — 1701. 857. o. — 1711. 339. o. Stb.

¹⁰ Pl. Tjk. 1756. 9. 18. o.

Mindezzel pedig egyúttal azt is kívánjuk hangsúlyozni, hogy bármennyire is jelentős volt a XVII. sz.-ban, vagy a XVIII. sz. legelején a kecskeméti állattenyésztése és kereskedelme, juttathatott az tekintélyes vagyont egyeseknek, sokaknak pedig bőségesebb jólétet, a megélhetést jórészt ezek számára is, de még inkább a szegényebb sorsú nagy tömegnek, elsősorban is a föld művelése nyújtotta. Kevéssé jöhet itt számba a szőlőművelés, hiszen jelentősebb szőlőkultúra — minden más állítással szemben — itt is csak a XVII. sz. második felében indul meg. Korábban pl. maga a város is idegen, közelebb és messzebb fekvő vidékekről hozott bort vásárol-állandóan s azt árúsítja korcsmáin, a helyi termésével együtt, amire aligha lett volna szükség, ha a helyitermés fedezte volna a szükségletet; ugyanígy messze vármegyékből — főként Szlavóniából — szállítják állandóan a gyümölcsöt is, tehát valami túlságosan a gyümölcsstermelés sem lehetett felkarolva. Ellenben a XVI.—XVII. sz. folyamán sem lehetett jelentéktelen a szemtermelés (búza, árpa, zab, köles, cirok, ez utóbbi a XVII. sz. végefelé egyre kevesbédik), a XVIII. sz. második-harmadik évtizedére ennek jelentősége mindenféle tekintetben kezdi felülmúlni a legeltető gazdálkodását, amit talán legjobban mutat az, hogy a kun megváltakozások idején a város nem mint jószáglegeltető helyekhez ragaszkodik, a kezéből végképen kiesőben lévő kun pusztákhoz, hanem mint „kenyértermelő földhöz“, amelyet „vétek volna barom hasznára fordítani“, S hogy ez időre a pusztákon is mekkora volt a bevetett földterület, azt csupán abból is láthatjuk, hogy 1748.-ban Páka pusztán közel 200 kecskeméti gazdának őszi vetését fenyegeti az ott átvonulni készülő jászapátiak sok marhája.¹¹

A XVIII. sz.-ban sokat emlegetett „Ketschkemether Heide“ tehát éppen nem volt egyetlen óriási baromlegelő, amint az máig is közhiedelemben van.

A szilaj pásztorkodás már a XVII. sz. végén teljesen kiszorult a város saját földjéről, azt a néhány *nyaralót*, amely még bizonyára a hódoltság előtti állattenyésztés nagy legelőinek maradványaként mindezideig használatban volt, a „sok

¹¹ Hornyik i. m. 110. o.

szegénységnek instantiájára“ a földesúr „szántó és telelő földnek“ oszttatja ki a szegénység között, részben pedig ökörcsorda-járóföldre fordíttatja.¹²

A következő század második-harmadik tizedére pedig a szilaj pásztorkodás már csak a várostól nyugatra, délnyugatra, délre eső, távolabbi pusztákon folyik, vagy inkább éledgel.

E *nyaralókon* — homokos, silányabb talajú, az akkori gazdálkodási mód szerint jószáglegeltetésen kívül egyébre nehezen alkalmas, de, mint mondtuk, a XVIII. sz.-ra meg is egyre szűkülő pusztaföldeken — a nagyobb gazda saját, vagy a kisebbek közös nyájba, gulyába vert jószágát szabadon járathatták, a használatért a jószág memmysége szerint fizettek a városnak.

Megtörtént az is — s nem ritkán, hogy egyes nagy gazdák, vagy többen összeállva, béreltek, vagy vettek zálogba külső pusztákat. Ilyenkor a földet tetszésük, megegyezésük szerint fordították részben élőföldnek, kaszálónak, részben pedig nyaralónak, azaz legelőnek, sokszor pusztán csak ez utóbbinak s egyúttal a szilaj téli gondoztatására *telelőnek*. Az ilyen, akár gazdaságilag művelt, területek tehát nem eshetnek a város adománya kert fogalma alá, viszont az ilyen bérlés, zálogolás túlságosan is időszakos jellegű volt s tárgyunk tekintetében lényegesnek egyáltalában nem tekinthető.

*

Mezei kert („pénzes“, vagy „város adománya kert“) alatt — mint eddig is láttuk — az egyesek tulajdonában, vagy állandó használatában lévő s nem legeltetésre szolgáló földet értenek régebben, évszázadokon keresztül.

A *kert* elnevezés eredete, — amint azt Győrffy István dr. kifejti¹³ — lépten-nyomon kitűnik a mi régi írásainkból is. foglалás esetén például azonnal körülárkolják, *kerítik* a földet, vagy pedig így választják el a „fűves kertet“, „szénás kertet“ a szomszédoktól, vagy legelőktől *elkerített* élőföldtől is, amazt jobban, mélyebb árkokkal, hogy a csatangoló jószág a réthez, felgyűjtött takarmányhoz hozzá ne férhessen.

¹² Tjk. 1697. 247—8. o. és 1698. 987. o.

¹³ Dr. Győrffy István: Az alföldi kertes városok. Bp. 1926.

A XVI. sz. végéről való írásos emlékeink még külön említenek néha, város adományaként juttatott, „füves kertet“, „mezei földet“, „szántó földet“, „mezei szállást“, „mezei kerttet“, „kerti teleket“, egy sort például ezen a címen: „Az *szállasat* kit Gazdaiok el hagiót kiknek osztiak“, Urréten, Talfája mellett való város földén, stb.¹⁴ Ezek alatt csak a mai értelemben vett füves kaszálót és szántóföldet kell értenünk, néhol esetleg külön tagban a kaszálót és az élőföldet, később azonban a *mezei kert* megjelölés e két dologra nézve teljesen összeforr, ekkor — a XVII. sz. második felében — már nincsen arról tudomásunk, hogy kaszálót, vagy szántóföldet csak magában, külön tagban, adományoztak volna, kivéven a külső, nagyobb telelőket. Ekkor tehát a szántóföldnek mintegy járuléka volt a kaszáló, vagy — ha úgy tetszik — akár fordítva is vehetjük, még pedig azért, mert a szántóföld is a hozzátartozó kaszáló, a felgyűjtött takarmány révén télre odakerülő jószág kiteleltetéséről nyerte nyilván, a kaszálóval együttesen, a *szállás* s az ezzel egyező *telelő* elnevezést.

Az amúgy sem valami dús legelők, *nyaralók* ugyanis őszi idejére már teljesen kimerültek, s ilyenkor, a mezei termények betakarítása után, országosan dívó szokásjog szerint, a jószágot a *kertek közé*, azaz szabadon, bárki idegennek földjére, tarlójára hajtották. Kecskeméten 1826.-ig volt életben a kerteknek ez az általános, legeltetésre való felszabadítása, amely régebben Márton napján (nov. 11.) vette kezdetét.

A nagy hideg beálltával, a hó lehulltával pedig beállították a jószágot a nyáron át összegyűjtött takarmány mellé tehát a mezei kertre, amely így a télen itt gondozott, táplált jószágnak *téli szállása*, *telelője* lett. Mivel pedig a régebbi írásos emlékek szeretik élnken elkülöníteni a *telelőt az élő földtől*, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a telelő voltaképpen a kaszáló, rét volt, vagy éppenséggel parlagon hagyott része a kertnek.

Ritkább esetben a távolabbi pusztákról nem hozták fel a belső telelőkre a jószágot, hanem az ott lévő nyaralók füves közein létesítettek teleltető szállást, ahol a nyáron át össze-

¹⁴ Tjk. 1596—1601:

gyűjtött takarmányon a jószágot tartották.¹⁵ A telelő jószág ilyenkor *szárnyékba*, *akolba* került. a pásztor pedig a földhöz jobban odaerősített, fedeles, alapjában véve azért bizonyára igen hitványan összetakolt *kunyhót* készített magának.¹⁶ Ez a hely, mindenestül, ahol tehát a pásztor jószágaival a telet kihúzza, szintén *szállás*, sőt éppen ebben kell látnunk a belsőbb, mezei szállások elődjét is, amely azonban a mezőgazdasággal még csak térbeli kapcsolatba sem jutott, minden ízében szilaj jellegű pásztorkodásnak a velejárója s legközvetlenebb leszármazottja az ősi, nomád, még az egész falut, népével, barmával együtt-tartó, teletető *szállásnak*.

Magát a kunyhót, a rendelkezésünkre álló adatok szerint, sohasem illetik szállás szóval. Arról pedig, hogy az ilyen külső szállást *tanyának* nevezték volna, csak a XVIII. sz. elejétől kezdve vannak adataink. Mint látni fogjuk, a *tanya* szó mezőgazdasági kapcsolatban sem sokkal korábban jön elő először, régi írásainkban, a kettő közül azonban a pásztorélettel kapcsolatosan használt mivoltát kell régebbinek tartanunk s nyelvhasználatában mindenestre feltűnőnek látjuk azt, hogy a XVII. sz. vége előtt nem találkozunk vele, ha mindjárt hiányosak is levéltári emlékeink. Anélkül, hogy eredetében messzebbmenő állításokat kockáztatnánk meg e helyütt, csupán annyit kívánunk még mondani, hogy a *tanya* nem szinonimája tökéletesen a *szállás* szónak, inkább mintha csak az *emberi* megállapodottság, ideiglenes megtelepedés helyét kívánnák vele megjelölni.

Alig lehet tehát kétséges, hogy a mezei kertek az idővel rájuk húzódó jószágteleltetés révén nyerték szállás elnevezésüket, kétségtelenül korábban, mint ahogyan a mi hézagos adataink mutatják, amelyek között efféléket találunk: „Hařas Mřhal földit zallasath attak Elek Istvannak byrak uraimek.“ (Tjk. 1596. 119. o.) — „*Mezei szullasomat* atiamtól maradottat hagiom Modor Pétörnek“, zálogként. (U. o. 1597.

¹⁵ „... leven az Agasegyhazi Praesidiumon egy *telelő hely*... egy ősszel rea fogadvan Barko Benedek az Actort *birta és kaszalta, mostan is rajta vagyon asztag szénája*.“ (Tjk. 1678. 51. o.)

¹⁶ — „Bocșarol az marhakat hajtottuk Orgoványra Kamarás. János *telelőjére*... Kovacs Janos haitotta az Tinot de kergeteg lévén el maradót... éj fél lévén mikor oda érkezett hozzánk az *kunyhóban*.“ (Tjk. 1696. 597. o.)

159. o.) — „Ferenczi Imrih *szallas kerteth* atták Szüch Martonnak“. (U. o. 1600. 442. o.) — „Siket Balinth szallasarol“ 79 ökröt, több gazdáét, vittek el a tatárok. (U. o. 1598. 212. o.) — Kerekegyháza pusztán, *február* hónapban, szerencsétlenül elhalt szolga után való fizetség harmadrészét „szenvedgyek az ott valo szallasok gazdai“. (Szolgálati jk. 1641. 208.—10. o.) Stb.

Idővel azután a szállás és kert szavakat egészen szabadon cserélgetik ugyanannak a fogalomnak megjelölésére, mint pl.: „Sandor Mihaly szolgálaiara Andrasra a' gazdaia *kertinef* tolvaiok mentének volt es Andras onnet el szaladvan futot: Mak Istvan *szallasara*, Nagy Peter ot leven hitta el... segitsegüi Sandor Mihaly szallasara“. (Szolg. jk. 1641. 212. o.) Vagy: „Az kinek az megh vett (?) Pusztákon kívül a' Város földjén is vagion *szállása* és az megh vett Pusztakon is vagion része, mellyet régtül fogva birt... *föl törvén telekesitette*... az olyan Ember a Város földén meg maradhat...“ (Tjk. 1701. 857. o.) — De a szántó- és telelőrész megkülönböztetésére azért gyakorta előjön a *szállás*: „Szeles Györgynek... vadnak több helyen *kertjei*, *ugymint* Kakucson *telelője*... *ezen kívül is bőséges szállása és élőföldi*.“ (U. o. 1695. 547. o.)

A *telelő* elnevezéssel ugyan a XVII. sz. közepéig nem találkozunk a régi kecskeméti írásokban, de hogy — a teletető *szálláson* keresztül — idővel mennyire azonosul a „mezei kert“ fogalmával, azt éiénken bizonyítja, hogy a XVIII. sz. második felében így írják össze a pusztai haszonbérlőket: „A telelők árendásai“, miközben, ugyanazon följajstromban, egyik pusztánál ugyanezt a címet ismétlik, másikkhoz meg ezt írják: „az élőföidek árendásai.“¹⁷

Úgy a szállás, mint a telelő a XVIII. sz. vége felé lassanként elmaradozik a nyelvhasználatból, ugyanakkor, amikor egy új gazdálkodási rendszer következtében a mezei kertnek, mint jószáglegeltető helynek, csak igen másodrangú a jelentősége.

A *szállást* a rajta lévő *épületfélétől* többnyire elkülöni-

¹⁷ Valószínűleg az efféle adatok juttatták Hornyik Jánost arra a téves következtetésre, hogy a telelő egyszersmindenkorra azonos a városi adománya kerttel. (I. m. 70. o.) Holott, mint láttuk, emez pusztán csak birtokjogi kifejezés.

tik a nyelvhasználatban: „Bencsik Mihály... *Szállásán Pákán... az kunyhóban...*“ (Tjk. 1719. 216. o.). ritkábban azonosítják: „Tatar Mihaly Kys Peter Janosnak fáját hordotta és szállást csinált vala...“ (U. o. 1702. 1008. o.) — „Vacsí es Sz. Györgyi Pusztákon *Szallasokat építtetni* s tartani... meg nem engedttetik.“ (U. o. 1712. 394. o.)

A *tanya* szó használatára, me z ő g a z d a s á g i v o n a t. k o z á s b a n, a XVII. sz. végén találjuk az első példákat, leváltári adataink között. Megállapítható, hogy úgy a XVIII. sz. második feléig, a legtöbb esetben, kifejezetten azt a helyet kívánták vele megjelölni, amely mintegy a mezei kertnek középpontja volt, ahol tehát székérrel, jószággal megállapodtak, tüzet raktak, ahol a kertí építmények állottak, kutat ástak, stb., amit tehát ma inkább tanyaudvarnak neveznénk. Legelsőnek föllelt példánk-ból is effélett vehetünk ki: „Künn, a kertí vetések között... fogván Váradí István Berta Mihált az földrül fel emelte és az *Tanyára* az Attyához igazította.“ (Tjk. 1694. 37. o.) Magával a kertén lévő épülettel nem igen azonosítják, sőt élesen elkülönítik tőle, mint ebben, egyúttal a szállás szóval kapcsolatos példánkban: Ujfalusi pusztán „Nagy Bálint... Toth János *Szállása felé* jöven... a *Tanyán* voltunk... s hogy meg indult a Leval mint egy *12 lépésnyire lévő a Gunyho a Tanyától* a Pipájából a Tüz a Gunyho oldalára esett... s lángot vetett...“ (Tjk. 1729. 559. o.)¹⁸

Eszerint a *tanya* szó, használatának első idejében, hasonló értelmű itt is, mint a pásztorok nyelvkincesében.

A XVIII. sz.-nak jól a második felében, amikor a *szállás* és *telelő* használata kiveszőben van, kezdik általánosabban használni hol a mezei kertnek, vagyis a földnek, birtoknak, hol pedig az ott lévő épületnek, emberi lakásnak megjelölésére, amint az mind máig gyakorlatban van.

*

A mezei kerteken régebben folyó életet már most a következőkben vázolhatjuk:

¹⁸ Volt pedig a kunyhóban: 3 üres zsák, fél zsák buza, 11 sajt, 2 új lepedő, az arató leányoké, salavárdik, nadrágok, egy martos kaszanyél, 2 favilla, csizmák, bocskorok, férfi ködmen, női mente, szürdöl-mányka, 1 zacskó tarhonya, 1 zacskó kása, 1 zacskó liszt, 1 párna, 1 bárányhőr, az arató asszonyok tüzevalója.

Nagyobb környék, vagy kert, esetleg kisebb sem lehetett meg ivóvíz nélkül, amihez sok helyütt nem csekély fáradság és költség útján juthattak. Ennek értékelése kifejezésre jut abban, hogy pl. 1697.-ben egy gazdát azért hagynak meg pákai kertjén, bár marhái elfogytak s a terheket viselni nem tudta, mivel „azon földön való kútnak fáját is messze földről hordotta.“ 1659.-ben, egy perből kifolyólag, a vesztes félre, akinek a kertet ki kell adnia a kezéből, ezt mondják a bírák: „*sövények, kutban rovas*, vetesek, azt el viheti... *de az élő fákat* mellyek az kert földén nevedkednenek, azokat le ne vaghassa.“ Birtokosváltás esetén pedig igen gyakran, még a múlt század elején is, megemlítik, hogy kúttal együtt adják át a földet.

Dologidőben a gazda, házanépével a földön tartózkodott, az asszonyféle legalább is aratás táján, rossz idő esetére tehát menedékről kellett gondoskodni. Építettek hát, fából, nádból, sövényből, gazból egy-egy kunyhót, csupa mulékony anyagból. (Egyik fentebbi idézetünkben is láttuk, hogy a kunyhó kigyúladt az oldalára esett paráztól.) Ennek általában kicsiny volt a terjedelme: „Bencsik Mihály... a Szállásán Pákán... fel kapván egy villát az kunyhóban kezdette verni az Eöcsét... *de szoros léven az kunyhó* avval nem verhetette.“ (Tjk. 1719. 216. o.) Néha talán tágasabb volt a kunyhó, mint amit ebben, az 1690.-es évekre visszaemlékező tanuvallomásban említenek: „Ágasegyházán... lévő Gunyhóban maid 12 voltak öreg gazdák... beszilgettek“. (U. o. 1729. 553. o.) Berendezésében ugyancsak egyszerű volt, inkább csak levetett ruhafélék, az ételkészítés, szerszámok nyertek abban elhelyezést, nem egyszer azonban valóságos ágyféle sem hiányzott belőle: „Az mezei kertnél a Gunyhóban... lerugta őket az ágyrul, az ágy le törvén ők is le borultak a földre.“ (Tjk. 1726. 1187. o.) — Gazda és cselédje együtt aludt a kunyhóban: „Szent Királyon... sem ő sem a gazdaja fél nem költenek etczaka az kunyhobol...“ (Egy szolgáló vallomásából. U. o. 1715. március.)

A kezes jószágnak istállót, aklot építenek, de ez errefelé aligha szolgált egyszersmind emberi hajlékul is: „Martinus Varga vallja... Szent Királyi kertjéhez ment... Dadogo Varga Mihály... éjfél tájban az ágyán nem találván az istállóban zörgést hallván oda ballagott.“ (U. o. 1702. június.) — „Teg-

nap előtt estve kocsival érkezünk Gazda Hegedüs Istvan Uramnak Félegyházi Kun Pusztán levő Bozó István Ur Szállására s ott meg szállván magam a *Lovakat az Akolban levő jászolhoz kötöttem* az után estve bé mentem az Gunyhóban“, ahol öt gazda és két béres beszélgetett — mondja egy béres s vallomásából az is kitűnik, hogy ott a juhásznak is volt külön kunyhója. (Tjk. 1738. március. 972. o.) — „Anno 1701... amely földrül említett Aszony szénáját az körössiek el vontatták mindenkor Kecskeméti föld volt... 40 esztendőktől jól tudják... a *Szint* is mellyet a Körössiek el hántak *Akollal* és *fajszoval* együtt, ez is... Ketskeméti földön vagyon.“ (U. o. 1694—1702. 891. o.)

Legtöbb helyütt, — t. i. kivételes eseteket is találunk — a mezei kerten zajlott le mindenféle, aratás utáni, gazdasági munka, tehát a nyomtatás, szórás, stb. „Bán Lörintz oda jöven az kertünkhöz az el mult nyáron hogy nyomtattunk a szürün...“ (Tjk. 1692. 136. o.) Ott volt tehát a szérű,¹⁹ ott rakták össze a szalmát, de már a gabonát általánosan behordták a városba s itt a házak udvarán, utcán, város szélén lévő vermekben raktározták el. A XVIII. sz. közepetájáról arra is van ugyan példa, hogy a kerteken is ástak gabonásvermeket.

Ugyanígy összegyűjtötték nyáron át a mezei kertekhez tartozó rét szénáját s a szalmával együtt ez szolgált a künn telelő jószág ellátására. Szalmát, szénát a városba nem is volt szabad nagyobb mennyiségben bevinni, a gyakori tűzvészek ellen való védekezés miatt. A városon kívül, az árkokon túl, a XVII. sz. végétől kezdve (legalább is innen emlékeznek meg róluk adataink), volt ugyan számos, a XVIII. sz. közepén inkább szaporodó, ekkor úgy 40—50-re tehető *major*, „majorocska“, *majorhely*, amelyek némileg a hajdú városok ólas kertjére emlékeztetnek bennünket,²⁰ jobbára a vagyonosabbak használatban, néha istállóval, de inkább csak a behozott jószág ellátására való szalmának, szénának lehelyezésére, esetleg veteményes kerttel is összekapcsolva, ez azonban éppen az

¹⁹ A talán kivétel-számba vehető esetek közül álljon itt ez: „Csütörtök István... el adta az házához tartozó udvarát, vagyis *szérőit* és kamaráját és pitvarát... ki vévén az ház vagy is szoba derekát.“ (Tjk. 1738. 1003. o.)

²⁰ Dr. Györfly István i. m.

ilyen vagyonosabb gazdának nem fogadhatta volna be minden jószágát és takarmányát, telelőre akkor is szüksége volt.²¹

A telelőn összerakott takarmányt rendszerint még külön is körülárkolták, hogy az időközökben szabadon járkáló jószág hozzá ne férhessen. Ha ezt elmulasztották, a „szénás kertben“ könnyen kár esett, amint ebből a tanúvallomásból is kiderül: „Az el múlt télen Szabó István Ur Szánnyán kertemhez (mely is a Város földén vagyon) mentem volna, láttam egy Tehenet dögölve feküdni. . . . Paré György és szolgálja magok megvallották hogy eők verték agyon hogy a széna alá járt.“ (Tjk. 1727. 1325. o.)

A hideg időre a korábban künnlegelt jószág számára egyszerű, födetlen enyhelyet, marhának, többnyire nádból, *szárnyéket*, juhnak *aklot* készítettek, hogy a jószág el ne csatangoljon, legalább is a hideg szélről, valamint a farkastól védve legyen.²² Nagyobb tömegű jószággal a pásztornép maradt. Ha szétoztatták a gulyát, a béres, cselédnép gondozta télen, *de éppen úgy ezekre maradt a künntelelő kezes, igás, fejtős állatra való felvigyázás is*. Esetleg a szétoztott gulyából két vagy több gazda közös telelőn gondoztatta a marháját: „. . . a mi Tanyánkra azért mentem hogy mind magunk mind Kovács Ambrus marháinak Szárnyéket csinállyak“, vallja egy szolga 1733.-ban. A jószágra ügyelés nem volt éppen könnyű feladat, a soron lévőknek künn kellett tölteni az éjszakát: „Zana György kertinél . . . a béres allittya hogy eczaka *ott fekiutt a szárnyék körül*, azonba elalutt“, a farkasok elvisznek egy borjut, „mivel pedig azon kötött borjut a vad larma nélkül el nem

²¹ A már említett okokból is nem láthatunk e majorokban, majorhelyekben valami allodiális nemesi birtokmaradványokat, de az ólas kertekkel sem egyező külső telkek ezek, keletkezésükben sem, hiszen szemünk előtt történik azoknak lassú szaporodása, de egyáltalán nem a belső telkekhez kapcsolódva, Egyes vonások azonban mégis ezekhez engedik őket hasonlítani.

²² Még a XVIII. sz. végén is igen általános a telelő-szárnyék állítása, amit abból is láthatunk, hogy 1781.-ben, amikor a „Tavaszi életek, mellyeknek szalmájával az Lakosok szokták leginkáb marhaiknak téli táplálásokat tenni“, a város megengedi, hogy alpári réjtjén a gazdak fü, komócsin és gaz gyűjtésére kimehessenek, de szigorúan inti őket, hogy se ekkor, se a gyékén-vágáskor össze ne töressék az „épület vagy *szárnyék tételre alkalmas nádat*.“ (Tjk. 781. 412. o.)

vihette, praesummaltatik, hogy a beres akkor mas tanyan csapongott.“ (Tjk. 1780. január. 260. o.)

Egyébként azonban a künnteelő béresnép meghúzódhattott a kertén lévő *kunyhóban* és ugyanilyet építettek az itt teelő pásztorfélék is maguknak, akárcsak a távoli pusztai teelőkön.

Ilyesféle téli együttlakásnak emlékét látjuk ebben a feltett kérdésben: „Vallja meg az Tanú mit látott, mit hallott a *Varga István tanyáján való pásztoroktul, juhásztul, gulyástul és bérestül.*“ (Tjk. 1698. 373. o.)

Ennek, a jószágteeltetéssel kapcsolatos, gazdálkodási rendszernek végső idejéből, amely már összefolyik egy következő rendszernek kialakulásával, maradtak fenn a nemrégben felfedezett II. József-féle térképfelvételek.* Kecskemét határát az 1783. évi állapot szerint rögzítik ezek s kitünő képet adnak egyrészt a mezőgazdaságilag használt területekről, másrészt az azokon elszaporodott teeltető szállásokról. Ekkor ugyan már vagy 200 állandó jellegű lakóház is állott a külső részeken — amint arra alantabb rátérünk — de hihető, hogy a „szállások“on felvett kis piros négyszögek az ott lévő kunyhókat is jelzik, ami a jelzések nagy számából is következik. A ma is Kecskeméthez tartozó területen végigtekintve, a mai Nyir, Csödörjárás, Talfája, Urrét, Városföld, Törökfái, valamint Ballószegnek kisebb, a városhoz közelebb eső része, azután Borhás, Szentkirály, Szentlőrincz, Felsőalpár belső és külső pusztai részek eléggé sűrűn be vannak szórva ezekkel a kis piros jelekkel, a mondott részeken ezernél többet olvashatunk össze. Ezzel szemben Ballószeg nagyobb, déli része, Köncsög, Ágasegyháza, Bugacz alig mutatnak fel néhány négyszögecskét, Monostoron pedig vagy 34 látható. Viszont eléggé sűrűn jelzett az akkoriban a kecskemétiiek használatában lévő felső pákai rész is.

Nyilvánvaló, azonban, az említettekéből is, hogy nem minden gazda tartott odakünn akár csak hevenyészett kunyhót, jószágtartó épületfélét, mert ez esetben még sűrűbbek volnának a jelzések, már amennyiben a térképfelvételek is híven feltüntetnék a külső állapotokat.²³

* Eperjessy Kálmán: Kézirati térképek Magyarországról a bécsi levéltárakban. (Föld és Ember. VIII. évf. 1928).

²³ Az 1:28800 méretű térképek, amint azt más területeken is sikerült megállapítani, igen pontosak (Szerk.).

A mindezeidig tárgyalt régebbi időkben akadunk azonban olyan törekvésekre is, hogy a városi lakosok, gazdák, odahagyják városbeli házukat s kimennek lakni a város árkain túlra és a kertek közé. Így már a török hódoltság végefelé a város előjárósága a földesúr hatalmát kénytelen igénybevenni, hogy ennek a hajlandóságnak elejét vegyék, illetőleg a már kiköltözötteket visszaszorítsa, mire a földesúr, 1677. júniusában, ezt írja a kecskemétieknek: „Parancsolom 40 Tallér birsagh alatt, senki az városbul az kertekre ne mennyen hazakatt csinálni és lakni, mert az olyan állapotbul semmi jó nem következik, sőt sok gonoszságh és az Városnak galibája, hatra maradasa származhatik, minden othon lakos ember az városban ben lakjon, az kik Pedigh el hagyván vagy pusztitván az városban ben levő házakat a Nyomásra szállottak és ot csináltak házakat, az meg irt büntetés alát legh fellyeb egy holnap alatt előbbi helyekre vissza szállyanak és mennyenek, az mely dologban az Város Birái szorgalmatossan vigyázzanak...” (Beírva: Tjk. 1677. 537. o.)

A későbbi zavaros, háborús időkben a tilalom valamennyire feledésbe mehett, vagy a bírák nem tudták annak érvényt szerezni, mert 1691.-ben a földesúr jószágainak inspectora küld szigorúan tilalmazó levelet, megírván abban, hogy: „... sokan a lakosok közül nem gondolván kglines Urunk eö Nga Meltosagos Parancsolattyával es abban megh irt büntetéstül nem rőtégvén... az Varos Földének nagy részeit az B. Varas Birai s Tanacsi boszszusagara Praejudiciumara és közönséges kárára foglallyák, Házakat és egyéb épületeket csinálnak s tésznek...” (Tjk. 1691. 48. o.)

A megújított parancsnak ekkor mégis csak megjöhetett a foganatja, mert hasonló jelenségeket most már hosszú évtizedekig nem vehetünk észre, már t. i. a gazdák kiköltözésével kapcsolatosan, kivéve talán azt az esetet, hogy 1712.-ben a magistratus Vacs és Szentgyörgy pusztákon tiltja el „szállások építését és tartását”, amiben gazdaemberek hazaparancsolását sejtjük. (Tjk. 1712. 394. o.)

Ezeket az elszigetelt s múltó sorsú jelenségeket kivéve, a XVIII. sz. második feléig nem tudunk arról, hogy a mezei kerteken szilárdabb, tartósabb jellegű, mérsékelten magasabb igényű

nyeket is kielégítő, emberi lakásul szolgáló épületet, tehát valóságos házat, emeltek volna. A gazda és családtagjai nem töltöttek odakünn huzamosabb időt, a szemtermelés nem jár tavasztól ősziig eltartó munkával, de ha künn is tartózkodtak ilyenkor valameddig, elég védelmet nyújtott ilyenkor a kunyhó. Az egyszerű, többnyire rideg legénysorban élő cselédfélének, még kevésbé a pásztornak, éppenséggel nem volt szüksége rendes lakóháza, még téli időben sem, hiszen a jószágra sem lehetett volna abból éberem ügyelni s ha mégis volt családja az ilyenek, az asszony- és gyereknép mindig a városban lakott, a telet nem töltötte a család fejével.

Valóságos lakóházat a kerteken csak akkor kezdenek építeni, amikor egy újabb gazdálkodási rendszerrel kapcsolatosan, igényesebb asszony- és gyereknép is kerül a kertekre, állandó, téli-nyári künnlakásra.

A XVIII. sz. második felében ugyanis egyes gazdák, majd mind többen, amolyan fél-zsellér, fél-cselédsorban lévő, állandóan künnlakos *kertészeket* kezdenek alkalmazni kertjükön. (Elnevezésüket közvetlenül a kerttől kapták, tehát a mezőgazdaságilag művelt földtől s nyilvánvalóan nem kell ebben megszabbbmenő kapcsolatokat keresnünk.)

Ezeknek a kertészeknek kitelepítése a legszorosabb összefüggésben volt az általános gazdasági verseny kifejlődésével, amely mellett a földnek mind behatóbban való felhasználására, minél több szemes, de egyszeriben minél nagyobb mennyiségű kapásnövénynek termesztésére törekedett a kecskeméti gazda is. A kapásnövények termesztése voltaképen csak ez időtájtban indul meg komolyabb mérvben, ezek mellett a külső tanyai földeken is létesítenek veteményes kerteket is s kihasználni igyekeznek minden lehető más módon is. A jószágtenyésztés már jó ideje a lassabban csörgedező jövedelmi forrás, magában a szemtermelés sem volt kifizető — rossz termés esetén a kizárólagosan gabona-termésére utalt gazda akár éhezhetett is, családjával — rá kellett tehát térni a mezei gazdálkodás egyéb, több munkával járó, de több hasznot is hajtó ágazatainak művelésére is, amellyel azután a gazda jobban volt biztosítva arra az esetre is, ha a termelvények egyik-másik ágában nem is volt kielégítő a termés. Mivel pedig a gazda városbeli lakását el nem hagyhatta,

hogya a sokoldalú munkát így végezze, akár cselédeivel, akár családtagjaival, ha csak módjában volt, a meginduló termelési verseny közepette, kénytelen volt állandó konvenció mellett, vagy bizonyos részesedésért a terményekből, kérészt tartani, aki végezte az állandó és időszakos jellegű munkát, amellett, ha éppen kellett, gondozta a gazda jószágait, télen át gondot viselt a gazdának egyre szaporodó künnfektetésére. Néha nagyobb mérvű baromfitenyésztést is űztek a gazda tanyáján, minthogy a baromfitartás errefelé általánosan meg volt engedve a mezei kerteken, s ezt is a fentihez hasonló haszonért végezték. Az ilyeneket *tyukászoknak* is nevezték. Munkájukba belevonták családtagjaikat is, akik télen odakünn maradnak, állandó életmódra berendezkednek, szükségük van tehát rendes, állandó hajlékra, sütő-, fűtőkemencére, stb. Felépülnek ily módon, a hatóság hallgatólagos beleegyezésével, az első, maradandó anyagból készített külső hajlékok, kétségtelenül az egyszerű, városi parasztház mintájára.

A városi előjárásának legfeljebb a közbiztonság szempontjából lehettek mindez ellen aggályai, valamint a közkasszán esett sérelmet kifogásolták, de ez utóbbi hamarosan orvoslást nyert ezzel a rendelkezéssel:

„A Publicumnak tetemes kárával tapasztaltatott, hogy sokan a Városból magokat a Tanyákra külföldre, külföldre színek alatt meg húzzák és így az Adózástól is magokat fel szabadítják; azért fizetések úgy határozatott meg, hogy a *Tanya pásztorok, tyukászok és kertészeknek ha valámi kiss konvenciojok vagyon* is, mint hogy nem supponáltathatik hogy olly csekélységért feleségestől, gyermekestől szolgálhatnak eszten-deig, fél zsellér adott f 1×30 fizessenek, ki vévén az edgyes személlyeket kiknek konvenciojok volna. Az olyan kertészek pedig, kik bizonyos darab földet bizonyos haszonért vállálnak a Tanyákon, valamint a Városon levő zsellérek *mindenektől fizetni kötelesek*. Mivel pedig az Adószedő Tanyákról Tanyákra utánnok nem járhat, helyesnek találtatott, hogy mindenik Gazda a maga embereiért felellyen és eléget tégyen, módja lévén Benne hogy az érette fizetendő adot rajta meg veheti.“ (Tjk. 1786. 293. o.)

A kertészek megadóztatásával a város vezetősége meg is elégedik, nem háborgatja tovább őket, mert hiszen ez

zel az egész gazdálkodási rendszert megtámadta volna. Így azután a múlt század elejére már teljes fellendülésben van ez a rendszer, mindjobban rávetik magukat a kerti vetemények és zöldségfélék termelésére,²³ amiben ismét, némely értelmes gazdán kívül, jelentős érdeme volt annak a néhány német kertésznek, akiket gazdájuk az 1810-es évek elején hozott le Kecskemétre s akik azután a zöldségtermelésnek hasznosabb módját alkamozván, mindenféle vetemény termesztését általánosan úgy megkedveltetik, hogy egy-két évtized múlva már messzebb fekvő piacokat is ellátnak a kecskeméti termelvényeikkel.²⁴

Az elszaporodó kertészek közé azonban nem egyszer bizonytalan múltú jövevény nép is kerül, akik közül többen, minden hatósági engedelem nélkül, utóbb a városba is behúzódnak s ezáltal nemcsak hogy a lakosok száma rendetlen úton szaporodik, hanem „mint dologtalan gonosztevők, — a sok testi fenyíték miatt, elerőtlenedvén, a koldusok számát szaporítják, a gonosztságot is növelik“. Mások pedig meg is házasodnak s a gazdák nemcsak násznagy-képen állnak fel mellettük, hanem néha saját leánygyermeküket is feleségül hozzájuk adják, a tisztelendő és tiszteletes urak pedig őket összeesketik. 1826.-ban kimondja ezért a tanács, a mind sűrűbb esetek meggátlására, hogy „azok kik idegenyt engedelem nélkül Tanyáikra kertész képen befogadnak“, 12 forintra, vagy 12 pálcára büntetendők, az idegent pedig kiutasítják, aki az ilyenhez násznagnak áll, vagy lányát hozzáadja, dupla büntetést kap, emellett pedig az új házasokat is kiküldik a városból (Tjk. 1826. 1744. o.)

A kertésznép egyébként alig tart fenn valamelyes kapcsolatot a városi élettel, lassan nemzedékek születnek és halnak meg odakünn a tanyákon, mindenemű valláserkölcsi nevelés, iskoláztatás nélkül. Így azután nem csodálható, ha a múlt század 40.-es éveiben errejáró pesti szépíró nem éppen a legkedvezőbb képet adja műveltség- és módorbeli állapotukról.²⁵

A pusztai kertészek még halottaikat sem hozzák a városba, eltemetni, hanem odakünn keresnek azoknak nyugvóhelyet, legalkalmasabbnak találván erre a düledező pusztatemplomok

²³ Veteményes kerteket különben a legrégebb időktől kezdve találunk a szőlők között, később a mai Mária-város helyén.

²⁴ Csányi János: Kecskemét a mint van. Társalkodó. 1840.

²⁵ Szabó Richard: Kecskemét ismertetése. Életképek. 1845.

közelségét. Amiből azután, minthogy az elhantolást mindenféle bejelentés nélkül végzik, különféle bajok származnak s a tanács több ízben is kénytelen elrendelni, hogy jelentés nélkül ne temessék el a pusztákon halottaikat. Így pl. 1826.-ban „az ebbéli tilalom a' Pusztákon különösen azon alkalmatossággal midőn a' Popularis Conscriptio a kertészek és más Tanyai Lakosok összegyűlnek, újabban köz hirül tétetni rendeltetett.“ (Tjk. 1826. 2040. sz.)

A tilalom ekkor sem használ, a kellemetlenségek gyakoriak, így például az özvegyek új házasságnál nem tudják előbbi házastársuk elhunytát igazolni; végül is — a kecskeméti plébánosnak a váci püspöki helytartó útján tett előterjesztésére — 1835.-ben a vármegye rendeli el, hogy a pusztai lakosok halottaikat plébánosuknak bejelentsék. (Közig. iratok. III. cs. 197. szám.)

Bizonyára nem lesz érdektelen, ha — *a rendelkezésünkre álló* adatok szerint — valamelyes képet adunk ezeknek a tanyai lakosoknak szaporodásáról is.

A II. József-korabeli, *1787.-ben végzett népszámlálás* a Kecskeméthez tartozó „Szállások és Puszták Summája“ alatt (Páka pusztának is idevételeivel), 225 házban 227 családot talált; 1080 főnyi népességgel. Ezek között, a „Házi és kerti Sellerek“ rovatában, 243 a férfi, 254 „növedékeny“ (fiúgyermek), 535 az „asszonyi nép“, 1 katona, 47 a „Birodalomnak egyéb szükségére fordítandók“ közül való. Kétségtelennek látszik, hogy itt az erősen kialakulóban lévő kertész-gazdálkodási-rendszernek első 227, talán fiatalabb házas, mert kevés gyermekkel bíró, családjáról van szó.

Ugyanekkor a város 2826 házában 21.237 személy lakik. Hogy a családtalan, künnlakó, cseléd- és pásztornépet milyen formában vették fel, arról nincsen tudomásunk. A szőlők között pedig 161 kintlakos személyt számolnak össze.

A múlt század első felében, adóztatás céljára, odakünn; lassanként évről-évre felvett összeírások közül legelsőül az *1830. évi* maradt fenn teljes egészében. Ekkor a város saját külterületén 443, a ma is Kecskeméthez tartozó 7 pusztán (Könösög, Matkó és Pusztaszer hiányával) 493, együttvéve 936 kertész (család) lakott a tanyákon, ezenkívül az azóta végképen elidegenített Vacs (102), Péteri (20), Páhi (10) pusztákon még

192 kertész (család). (Végösszegben ugyan 2136 „személy“ kerül a belső és külső pusztákön megadóztatásra, ebbe azonban beleszámíthatták mind a családon belül élő felnőtt személyeket.) A kertészcsaládokon belül élő, állandóan künnlakosok lélekszámát pedig, a legszerényebb számítással, bátran tehetjük 4—4^{1/2} ezerre, a rajtuk kívül künnlakó cseléd- és pásztorféléket is jó néhány százra.

Ugyanezen 1830. évi összeírás a tányai kertészek vagyoni állapotába is némi bepillantást enged. Eszerint a legtöbb közülük földhöz ragadt szegény ember, némelyiknek van 1—2 lova, vagy 2—4 ökre, esetleg 1—1 tehene, vagy néhány, kivételesen 20—30 juha. De efféléket is csak Városföldön, Törökfái, Csödör, Bugacz pusztarészekén jegyezték fel.

Az 1849—50. évi, csonkán fennmaradt összeírás Felsőalpár (80), Szentlőrinc (129), Szentkirály (233), Borbás (78), Ágasegyháza (62), Monostor (97), Bugacz (20), Matkó (39) külső pusztákön 736 kertészt számolt össze a magángazdásokban; ha ehhez, az 1850. évi népszámlálás adataiból következtetve, Köncsögre — megközelítő pontossággal — 62 kertészt veszünk még, a külső részekre kereken 800 kertészt, körülbelül ugyanennyi kertészcsaládot számíthatunk. Az 1830. évi állapotokhoz viszonyítva, valamint az 1850. évi országos népszámlálás adataira támaszkodva, ezidőre, a város saját, régi külhatárára, nyugodtan vehetünk fel vagy 700 családot; összegezve tehát, a szabadságharcot közvetlenül követő időben, *a közigazgatásilag ma is Kecskeméthez tartozó külterületen 1500 kertészfamiliára*, ezeken belül pedig mintegy 7000 családtagra tehetjük a kertésztanyákön künnlakók számát.²⁷

E szám elfogadhatóságát igazolja Csányi János egykori főfiskális, majd főbíró megemlékezése is, aki — bizonyára hozzávetőlegesen s az azóta elvesztett puszták beleszámításával — már előbb, 1840.-ben, úgy 2000-nyi a künnlakos kertészcsaládról tesz említést.²⁸

*

²⁷ Ebbe a számba nem foglaltuk bele a Bugacson és Monostoron *közmunkán* kúntartózkodó 181 adózó kertészt és családtagjaikat, valamint a Szentkirályiak bugaci részén lévő major, 18 épületben lakó, cselédségét. Ugyanígy a szőlőkben állandóan künnlakosokat sem, akiknek a száma azonban még ekkor alig volt több néhány száznál.

²⁸ Csányi J. i. m.

A kertészekkel való gazdálkodás elterjedésének és virágzásának idején a gazda és családja — az alább tárgyalandó kivételek nem számítva — éppen úgy benntartja állandó lakását a városban, mint azelőtt. De a gazdacsalád is, a megváltozott, magasabbrendű mezei gazdálkodás következtében most már kétszeresen, megtalálja munkáját a tanyán, a kertészcsalád munkája mellett s így sokszor tavasztól ősziig odakünn tartózkodik a család apraja, nagyja. A szegényebb gazda, aki külön kertészt nem tarthatott — s ilyen is lehetett szép számmal — meg éppenséggel rá volt kényszerítve a künnmaradásra, egész dologidőben. Hogy ez a künnlakás milyen nagymérvűvé fajult, bizonyítja, hogy 1827.-ben a tanácsnak külön rendelkezést kell hoznia a közbiztonság szigorúbb fenntartására, mivel „a Tavaszsi s Nyári időkben, midőn sokan a gazdálkodást folytató Lakosok közül egész Házok népével Tanyákon tartózkodnak, a gyenge Felvigyázás miatt sok tolvajságok, sött rablások történnek.“ (Tjk. 1827. 1275. sz.)

A megváltozott viszonyok folytán a gazda sem lakhatott már olyan tél-tul összerakott kunyhóban, mint korábban, vagy a kertészcsalád házacskájának födele alatt tart hát fenn magának, családjának lakhelyet, vagy pedig külön tanyaépületet emeltet erre a célra, de hovatovább a kertésznép nélkül gazdálkodó gazdaember sem nélkülözheti a rendes hajlékot, házat.

Épület emelésének különösebb akadálya nem lehetett, hiszen „pénzes“ kertjével a tulajdonosa szabadon rendelkezhetett, a „város adománya“ kert pedig, mint láttuk, majd hogy örök haszonbéres jellegű nem volt, a föld ivadékról-ivadéokra szállott, így érdemes volt költségesebb befektetést is eszközölni rajta, az állandó jellegű tanyaház megépítésével, akár a kertészek és a gazda, vagy külön ezek valamelyike számára történt az. Átruházás esetén a pénzes kert vételárába a rajta lévő épületek értékét is beszámították, zálogba bocsájtás esetén az épületet, ha külön kikötés nem történt, a zálogidő alatt a használat folytán esett változással bocsájtották vissza, csak a fundamentumos pusztulást volt köteles az usuáló megtéríteni. Ha pedig város adománya kert cserélt gazdát, az új birtokos a földjét veszítettnek, vagy önszántából átadónak megtérítette a tanyai épületekre tett költségeket s ezzel valóságos tulajdonába mentek át az építmények. Megtörtént ez korábban is, amikor még rendes lakóháznak

nem akadunk nyomára: „Néhai Marko Miklos Ur özvegye élő nyelvel így declarálta magát: Hogy megboldogult férjéről a' minémű Szt. királyi Pusztán lévő Város adományá kertje volt azt többé nem birhatván, annak további ususáról le mondott. Hanem a mi némű épületet tett megboldogult Férje azon kertben, úgy mint: *kutat, Aklot és kunyhót, ezeket attá el Kelemen Tamásnak 10 Talléron.*“ aki megkapja a tanácstól a kert ususát, „méltó tekintetben vévén, hogy minden élő föld nélkül vagyonszolgálatya ezen városban nem utolsó.“ (Tjk. 1740. 1093. o.) Máskor meg egy, számos társával, Szabadkára elköltözött gazda kap a kert új tulajdonosától „rajta lévő *Akláért Istállójáért és kunyhójáért*“ egy harmadfü üszöt. (U. o. 1747. 16. o.) Számos hasonló esetet hozhatnánk fel, a XVIII. sz. utolsó negyedében pedig már, úgy a tanácsi, mint a felvállási jegyzőkönyvek, egyre sűrűbben, majd a múlt század elejére még gyakrabban említenek olyan átadásokat, ahol a „tanyai épületeket“, „földön épített tanyát“ istállót, aklot, esetleg kúttal, néha gyümölcsfákkal, megbecsülik s az összeget kifizetik a város előljáróságának tudtával, sőt közreműködésével.

Sőt, olyan eset is adódik, hogy pénzes kertet kiárendáló gazdaember „tanyát“ épít a földön s amikor a bérbeadó kiveri a bérletéből, éppen az építkezés költségei miatt is, a magistratus helyezi vissza a bérlőt a tanyára és a föld birtokába. (Tjk. 1786. 52. sz.)

A magistratusnak tehát az ellen nem volt kifogása, hogy a kerteken tanyaépületet emeljenek. Csak arra ügyel nagyon most is, hogy a város adományá kert birtokosa árenda, adóbeli terheit viselje, hogy egyéb szolgálatait is híven teljesítse, erre jószágot tartson, (ami egyúttal a föld megmunkálásának is biztosítéka), istállót építsen városbeli udvarában, ha nem volna, stb. Gyakorta olvashatunk pl. efféléket: „Orvos Nagy István kérte Remes Istvan Pakai földecskejét, de mivel ez meg a közszolgálatra lovakat tart, azon földecske nalla meghagyatik, holta után pedig az instans jelencse magát.“ (Tjk. 1776. 46. o.) — „Deak Palné fogadván hogy mihelyt ökrei meg gyógyulnak közszolgálatokat teszen nem csak szekerevel, hanem kocsijával is; sőt a földektől mindenfélé dáiakat fog prostalni, azért Sz. Lőrinczi portioja meg most meg hagyatik.“ (Tjk. 1776. 67. o.)

A jószággal nem bíró gazdát földjéről előbb-utóbb eltávo-

lítják, érdemesebbnek juttatván használatát: „Baranyi Ferencz mint hogy Bálint János a rendelt időre jószágot nem szerzet, ha Pestről most is ökor nélkül fog vissza jönni, földére reá mehet és birtoka alá veheti.“ (Tjk. 1783. 572. o.)

Tekintetbe veszik azt is, hogy a földért folyamodónak milyenek a személybeli biztosítékai. Így egy 17- éves legényke, „bár hámos lovaival a közteher viselésére alkalmas lenne,“ de „gyenge ideje“ miatt elutasítják. Ha pedig valaki erkölcsileg bizonyul megbízhatatlannak, az olyant hamarosan megfosztják földjétől, kivált, ha a közteher alól is kihúzza magát, mint „Gyeprugó al: Kis-József aki jaro-joszaiban mar el fogyatkozott, tanyajan el követett rossz tarsalkodasokrul notarius volt.. nem itiltetven Szt. Lórintzi portziojanak birasara tehetősnek sem pedig meltonak, azért azon portzio jo gazdasagahoz kepest szükös Demeter Janosnak conferaltatik.“ (Tjk. 1779. 202. o.) Ugyanígy járt, többek között, egy vacsi gazda is, akinek „Tanyája a Gonosztevő Tolvajoknak mintegy menedékhelye“ volt. (U. o. 1782. 476. o.)²⁹

Mint említettük, szigorúan megkívánják minden lakostól; hogy idehaza istállót tartson a kvártélyos katonaság számára. Az idevágó rendelkezések még a török hódoltság alól való felszabadulás korával egyidősek,³⁰ az első így hangzik: „Az ki pedig hazat akar tartani parancsollyák erőssen hogi ez haz mellett szerezen Istallot, szenat, abrakot hogi az szallot be fogadhassa.“ (Tjk. 1697. 804. o.) Egy század múlva pedig azzal az indokolással újítják meg ezt a rendelkezést: „minthogy a quartelyos nem a tanyákra, hanem a házakra száll.“ (Tjk. 1787. 192. o.)

Bármiféle közteher viselésére, esetleg tisztességes életmódra, csak az olyan gazdát lehetett szorítani, akinek az ál-

²⁹ Az akkori közbiztonsági viszonyok meg is követelték, hogy a gonoszságot így módon is irtsák. A XVIII. sz. 60–80-as éveiben pl. számos „tanyákon csapongó“ gonosztévőt fognak el a város hadnagyai.

³⁰ De nem a német katonaság honosította meg nálunk a városbéli istállók építését, ami az eddigiekből is megállapítható, de éppen a hódoltság végén találjuk ezt a tilalmat: „Senki sem gazda, sem zsellér, sem rideg legény Biro és Tanács hire nélkül sem Házat sem istállót ne merészellen állítani, mert ha ki különben cselekszik... mind háznak mind istállónak gazdáját meg pálcázzván, a városból szégyen vallással ki küldjék és házát, istállóját tövibül fel forgatják.“ (Tjk: 1678.—90. 502. o.)

landó lakóhelye idebent volt a városban, de — mint láttuk — még a kertészek adóztatását is a városban lakó gazdájukon kívánják keresztülvinni. Így hát a városi közigazgatásnak s a községnek mindenképen érdekében állott, hogy a gazdákat a városban lakóul benntartsa s élénken tiltakozik a város vezetősége, amikor — hosszú szünet után — ismét olyan törekvéseket lát, amelyeket egykor a földesúr hatalmával sikerült csak elnyomni, midőn a város lakosai a városon kívül lévő földekre, kertekre húzódtak s állandó lakásukat oda kívánták áttemni.

A XVIII. sz. utolsó negyedére — szórványosan — ismét mutatkoznak ilyen jelenségek. Hanem a magistratus tüstént rájukcsap s a város adománya kertek birtokosaival szemben a kezében lévő fegyvert igyekszik felhasználni: a földjükre kihúzódókat annak elvételével fenyegeti meg, vagy el is veszi tőlük a kertet, mint pl. ez esetekben: „Marton Istvánnak Haraszi Ferencz kezén lévő Borbas Szallasi Portionak fele most úgy conferaltatik, hogy ha Haraszi Ferencz *a Városon alkalmas hazat s Istallot nem fog tartani ha nem tovab is csak azon kertnel epitet hazban fog lappangni* s a szolgálatokat kerfülni azon kertnek masik feletül is el fog maradni.“ (Tjk. 1777. 111. o.) — „Huszar Ferenc Gedai János Alpári portiojaert instalván, mivel *sem ökre sem háza nints*, meg parantsoltatott nekie, hogy zöld vásárig mind házat, mind jóságot szerezzon, Alpárról *lakni a Varosba bé jöjjön* különbben földjeivel az Instans fog consolaltatni.“ (U. o. 1783. 572. o.)

Ugyanezen időtájon felfigyel a város vezetősége azokra a lakosokra is, akik — a tanyai gazdákhöz hasonló módon — a várost félkörben övező *szőlők* közé húzódnak ki. Évtizedekig küzködik ezekkel a város, igen csekély eredménnyel, mivel a szőlőhöz — a pénzes kertekhez hasonló módon — örök haszonvételi jog fűződik s azt nem lehet egyszerűen elvenni. Hogy legalább részben elejét vegyék ennek a szokásnak, már 1799.-ben olyan határozatot hoz a tanács, hogy szőlőt csak az szerezhethet, akinek a városban háza van s ezzel „a szőlőkben lejendő lakás (amelly minden tekintetekre káros) meg akadályoztasson.“ Később is egymást követik e dologban a különböző tiltó rendelkezések, amelyek a szőlőbeli ház lerontásával, stb. fenyegetőznek.

Nehezebb volt azonban eljárni a „pénzes kertek“ tulaj-

donoisaival szemben. Ezeknek a száma némileg szaporodott Monostornak örökzálogban való megszerzése (1794.) után, amikor az ott gazdálkodók a várostól magukhoz válthatták földjeiket s ezzel magánjogi állásukban hasonlóak lettek a pénzes kertek tulajdonosaihoz, azaz őket sem lehetett földjükről egy könnyen eltávolítani, ha lakásukat esetleg oda vitték ki.

Nagyobb mérveket azonban jó ideig nem ölt még a gazdáknak tanyájukra való kivonulása. Így 1820.-ban mindössze 23 gazdáról tesznek jelentést a város megbizottai, akik odakünn laknak, 25—50 hold körüli földön gazdálkodnak. Egy részük rossz szolgálátú ember, istállója sincsen némelyiknek, van közöttük „égett lakos“, azaz, akinek háza az előző évi nagy tűzvésznek esett áldozatul, van aki városbeli házát árendába kiadta, akinek sincsen háza, olyan is, akinek van ugyan háza, de feleségét „csak némelykor nyáron viszi ki“, ismét olyan, aki jó szolgálátú ember s „ellene nincs panasz“, aki 3 évi árendával tartozik, de nem is szolgál s végül egy olyan is, aki tévedésből kerülhetett a notatusok közé, mert kiderül, hogy csak dologidőben lakik künn s emellett „jó szolgálátú“ is. (Közig. iratok. 3. cs. 19. sz. 1820.)

A múlt század harmadik évtizedében azonban már mind többen maradnak künn tanyájukon télire is s ugyanúgy növekedik a szőlőbeli lakosok száma is.

A számos tiltó rendelkezés után, „minthogy a' Szőlőbeli és Tanyai lakosoknak számok nem csak nem fogy, hanem a' tapasztalás szerént naponként nevededik és a' kint lakásuk meg akadályoztatására ez ideig tett Rendeléseknek sints kívánt foganattyok“, a tanács, 1827-ben, a választott közönségnek³¹ véleményét kéri, hogy nem volna-e szükséges „annak meggátolására, hogy a Szőlő és Tanyabéli lakosok ne szaporodjanak és az ekkoráig kívül lakók is a Városba való be költözésre szorittassanak“, „titulo redimendorum onerum“ őket valamivel sújtani. (Tjk. 1827. 579.) A választott közönség azonban inkább azt javasolja, hogy „a Szölleikben és a Tanyákon kint lakóknak nem az itt bent szokott lágyabb proportioval, hanem valóban fel vétenessenek Javaik“ az adózásra, mert „a projectalt

³¹ A mai városi közgyűlésnek sajátosságosan kialakult elődje. (Electa Communitas.) 1830.-tól 1848.-ig a felsőbbtségtől jóváhagyott, 100 tagú, szervezettel működött.

onerum őket inkább meg fészkeltehetné a további kint lakásban.“ (U. o. 664. o.)

Az ilyen és hasonló határozatok azonban — amelyek alig kerültek végrehajtásra — nem félemlítették meg tulságosan a kiköltözötteket, vagy kiköltözni akarókat. A tanács most már a kertészek és egyéb künnlakósok miatt amúgy is szokásos popularis conscriptióban is összeírta a tanyai gazdákat, de megesik, hogy csak ezeket írják össze, hogy így határozhassanak felettük. 1831-ben még mindig csak 92 künnlakos gazdát találnak a város régi határán belül (Talfája 13, Urrét 15, Városföld 18, Törökfái 15, Ballószeg 4, Csödör 27.), Monostoron 8, Ágasegyházán 1, Vacson 4 gazdát írnak össze. A legtöbbjük 3—6—10—15, kivételesen 20—30 hold földön él, Monostoron 20 hold körüli földön, Vacson 25—50 holdon gazdálkodnak, az ágasegyházinak 50 hold földje és 3 kapáló szőleje van, 4 ökre, 3 lova, 100 juha, a többinek 2—4 ökre, vagy ugyanennyi lova, néhánynak 40—50 juha, 2—4 tehene is van, de egyik-másiknak nincsen jószága.

Általában tehát a kisebb, (sőt törpe-) birtokok gazdái hagyták oda a várost a kitelepülésnek első idejében, ami jobbra későbbben is változatlan jelenség marad.

Ugyanezen összeírás után, az összeírtak nevének, vagyoni állapotának bemutatásával, a tanács ismét a választott közönségtől vár véleményt „azoknak miként való hátráltatások eránt... kik a lakosi jussal egybe kötöttett minden nemű köz terhek és szolgálatok ki kerülések tekintetéből a Városból ki költözködvén, a *Felsőbbi rendelkezéseknek értelmek ellen* Tanyáikon állandóul künn laknak.“ Tehát a vármegye és a helytartótanács figyelme is rajta volt már a tanyai gazdákon s ugyanazon okokból fordulnak ezek is ellenük, mint a városi előljáróság. A választott közönség egy része most is a már előbb néhányszor proponált erőszakos beköltöztetésnek a híve, a többség azonban nagyobb teher kivetésével kívánja a kérdést megoldani, „hogy a publicumra háramló kár valamennyire pótoltaasson.“

De napvilágot lát ugyanezen esztendőben egy oly értelmű rendelkezés is, hogy ha „a Tanyabeli lakosok, kik a tapasztalás szerint mind a közönségre, mind a közbiztonságra nézve veszedelmesek... egy esztendő s egy nap alatt lakásaikat a Vá-

rosba nem veszik . . . szomszédjaik, akár atyafiaik vagy bár mely kecskeméti lakos által tett Folyamodásra földjeikből kibecsültetnek.“ (Tjkt. 1831. 1894. sz.)

A kiszállingózás megindult folyamatának azonban most már az előjáróság semmiféle intézkedése sem tud gátat vetni. Az 1849—50. évi, adóztatásra szolgáló, összeírás 206 gazdát talál a város saját külhatárán, ezen kívül 14 volt Monostoron, 5 Felsőalpáron, 19 Vacson; az előbbieket 1—10—20, kivételesen 25—30—38 holdas birtokon, egy (városföldi) közülük 200 holdon gazdálkodott.

Fentebb mintegy 7000-re becsültük az ugyanezen időben (1849. végén) künnlakó kertészcsaládok lélekszámát. A vacsiakat nem számítva, a künnlakos 225 gazdacsaládhoz is tartozhatott hozzávetőlegesen 1000 személy. A még ezeken felül künnlakókkal (szőlőbeliek, pásztor, cselédfélék) tehát mintegy 8500—9000 főnyire tehetjük a Kecskemét mai határterületén, a szabadságharcot közvetlenül követő időben, künnlakosok számát, ami az akkori (a népszámlálásban nem idevett Ágasegyháza, továbbá az idefoglalt Kömpöcz, Ujfalu, Péteri nélkül számított) 37.465 főnyi lakosságnak 25%-a.³²

*

A tanyai település a maihoz hasonló képét azután a szabadság harc után megindult örökmegváltkozásokkal kapcsolatosan nyerheti el. A földesuraktól való megváltkozások ugyan még 1807.-ben megindulnak, 1847.-ben — tehát a 48.-as reformokat megelőzőleg — teljesen be is fejeződnek a város régi határterületére nézve, ekkor már az örökváltságnak teljes összegét is kifizetik. A puszták megváltása is véget ér a következő két évtized alatt — csak a Szentkirályiak bugaczi részére kerül 1901.-ben, Kohányszentlőrinczre 1908.-ban a sor, de tanyaépítésnek addig sem volt itt semmi akadály, úgyszintén Matkón sem, amely ugyan mindmáig az egrri káptalan kezén van

³² Hogy ez a szám mennyire közel jár a valósághoz, annak másik bizonyítékeként felemlítjük az 1850. évi népszámlálásnak — sajnos, csonkán kézhez kapott — eredményeiből azt a tényt, hogy a közigazgatásilag ma is Kecskeméthez tartozó 8 pusztán — Ágasegyháza kivételével — 4564 személy lakott 1196 ház 1009 lakott részében. Körülbelül ugyanekkor a Számot pedig bátran felvehetünk a város saját külterületére és Ágasegyháza pusztára, különösen a szőlőbeli lakosokkal.

—). A felsőbb hatóságok ellenkezése is elmarad lassan, de a gazdák kitelepülési áradatának zsilipje az abszolutizmus alatt amúgy is véglegesen felszakad.

Utólagosan, mind napjainkig, számos támadás érte az egykori abszolutisztikus kormányzatot, hogy ennek a folyamatnak nem akarta, vagy nem tudta a helyes irányt megadni, elsősorban is tanyai centrumok létesítésével, ahová a gazdák — földjüktől aránylag nem nagy távolságban — házáat, udvarát letehetette volna, stb. Politikai tendenciáktól függetlenül azonban meg kell állapítanunk, hogy az osztrák kormányból — e tekintetben — a jóakarát nem hiányzott, tanyai középpontok, mennyi községi település, felállítását azonban maguk az érdekelt városok nem nézték volna jó szemmel, de a kitelepülőknek is az volt elsősorban a céljuk, hogy belső telküktől szabaduljanak, vagy zsellérsoruktól, amikor az örökváltságos, vagy bérelt földre tették állandó lakásukat.

Ennek pedig jóval súlyosabb okai lehettek már korábban is, amikor a jó városi urak csak annyit akartak észrevenni, hogy a földjére kihúzódó a közterhek viselése alól menekül s esetleg a közbiztonságnak lesz ártalmára. E sűrűn hangoztatott s bizonyára nem is mindenkivel szemben megálló vádakkal szemben hasonlíthatatlanul súlyosabb körülmények és követelmények voltak a tanyai kitelepülésnek legfőbb mozgó erői, amelyek ellenállást csak ideig-óráig tűrhettek.

A közlekedés rohamos tökéletesbülése folytán egyre jobban kifejlődött gazdasági világverseny messze földek, földrészek terményeit hozta piacra s az árak lerontásával szemben többtermelésre kényszerít mindenkit, akár a kecskeméti gazdát is. Arra, hogy földjéből kivegyen annyit, amennyi csak kivehető, a maga, családja minden munkaerejének, idejének felhasználásával. Mert a kertészekkel való gazdálkodás — amelynek rendszerét, mint láttuk, egészen hasonló okok szülték — a szegényebb sorsú gazda számára nem lehetett végleges megoldás, "kertészt egy" részük sohasem tarthatott, más részüknek is elviselhetetlen fényűzést jelenthetett a kertészcsalád ellátása, amely a föld jövedelmével sehogyan sem volt arányban, kivált, hogy a nép is szaporodott s vagyonok is aprózódtak s a szegénység ezzel is nagyobb lett. A városbeli lakás fenntartásával temérdek idő elrablódott a külső munkától,

terhes volt az örökös kijárogatás, ezzel szemben csábítólag hathatott a künnlakással járó kényelem, talán nem utolsó sorban a kertésznép példájáról is ellesve, de a kertészek s egyéb szolganép künnlakása ottmaradásra bírhatta a szegényebb gazdát azért is, mivel így téli künnfekvéségét, építményeit, takarmányát, őszi vetését nem kellett ezeknek szabad prédájául hagynia.

A városbeli lakásviszonyok is egyre tűrhetetlenebbekké váltak, a „sűrűség“, azaz a telkek felaprózódása régóta állandó panasz tárgya, amin csak részben segített a széleken való terjeszkedés. A kiköltözködéssel pedig egyszerűbben megoldódott ez a kérdés is.

Mindez leírhatatlanul hozzájárulhatott ahhoz hogy a gazda feladja városbeli lakását és *a megművelt földjére költözzék*, mivel a meglévő állapotok szerint ez több bajára hozhatott orvoslást, mintha háza, udvara, ha mindjárt közelebb, de mégis csak földjétől külön lett volna.

Mindezen körülmények, a belőlük fakadó törekvések, velük szemben a hatósági ellenállás eltűnédezése, döntőleg pedig az egyéni tulajdonnak általános kialakulása, oda módosítják az 1870. évi népszámlálás képét, hogy az, ez időre, Kecskemét mai közigazgatási területén, a város 41.195 főnyi lakosságából 14.557 lelket mutat fel a külső részekben (— a, viszonylag még nem nagy számú, szőlőbeliekkel együtt —), ezek között azonban már 1872 saját földjén, 234 árendás földön lakó gazdát. Ugyanekkor — a szőlőbeliekkal együtt — 3209 lakóházat, ezekben 3838 szobát, 3345 konyhát olvasnak össze a külterületen s 2411 istállót, ez utóbbiakat majd kivétel nélkül mezőgazdasági tanyákon.

A kisbirtokosoknak kiözönlése egyúttal hirtelen hanyatlását jelentette a kertészekkel való gazdálkodás intézményeinek. Kertészekre lassanként csak ott maradt szükség, ahol a jobbimódú, gazda megtartotta városbeli lakását s ha egész családjával idebenn töltötte a téli időt, a tanya szorosabb felügyelet nélkül maradt volna. Az ilyen kertészek, mint talán gyakrabban nevezik: tanyások, hirdetik máig is egy — egyetlen évszázad alatt elindulását, virágzását, hanyatlását átélt, — gazdálkodási rendszernek emlékét. A kertészfélék nagy része teljesebb értelemben vett cseléd-, vagy napszámos sorba jutott,

bizonyos hányada, pedig lassan felvergődött a birtokosok, bér-
lők sorai közé.

Az absolutismust követő 2—3 évtized alatt azután a vá-
rosból való kiözönlés majd' teljesen befejeződik, az azóta is
egyre tartó parcellázások, valamint a birtokmegosztások foly-
tán, később inkább már az elsokasodott künnlakosok létesítik
az újabb tanyai telepeknek százait.

Az 1930. évi népszámlálás a város 79.524 lélekszámmal
bíró lakosából 44.717 személyt talált „külső területen“. Ebből
azonban mintegy 5000 főre tehetjük azoknak a számát, akik-
nek a lakóhelye inkább csak a közigazgatás szempontjából te-
kinthető külső területnek (Voelker-, Dárdai-, stb. telep, a közvetlen
környékbeli szőlők), de így is közel 40.000 lélek, tehát *az
össztlakosságnak pontosan a fele a külső mezőgazdasági ta-
nyákon s az ezekkel majd mindenféle tekintetben közös sorsú,
távolabbi szőlőtelepeken él.*

Ugyanekkor a város 13.838 lakóházából 9176 volt a „külső-
területi“; a mi szempontunkból pedig ilyennek kevésbé te-
kinthető, körülbelül 1800 lakóépület levonásával pedig közel
7500-ra tehetjük a mezőgazdasági tanyai és a külső szőlőbeli
lakóházaknak számát.

*

Ha az itt — adott keretek között — vázolt fejlődési folya-
maton végigtekintünk, megállapíthatjuk, hogy a régebbi, a XVI.
sz.-tól XVIII. sz. végéig általánosan feltalálható *szállások* csu-
pán a mezőgazdaságilag használt földekre, mezei kertekre be-
hozott jószágteleltetéstől nyerték mezőgazdasági értelemben
is használt elnevezésüket. A künnlakásnak ugyan megvan a
részleges (nyáron a gazda, majd télen a pásztornép), sőt tel-
jes (télen-nyáron künnlévő férfi cselédség) állandósága is —
hiányzik azonban — a XVIII. sz. második feléig — az akkori
viszonyok szerint már elvárható rendes, állandó jellegű hajlék,
ház, valamint a család, az asszony- és gyereknép, így ez va-
lóságos települési formának még nem tekinthető, legfeljebb a
tanyai település csirájának.

A kertészekkel való gazdálkodás követelményeiből fakad
— elsősorban — hogy a tanyaföldön rendes lakóház épül, a
városbeli egyszerű parasztház mintájára, mivel a kertész csa-
láddal, igényesebb, kényesebb természetű asszony- és gyerek-

néppel lakik odakünn. E két körülmény folytán, bár a kertész is csak amolyan zsellér — cseléd-féle — az állandó künnlakásnak ezt a formáját már mindenféle tekintetben a mai tanyatelepülés kezdetének vehetjük, amely a múlt század elejére már teljes kifejlődésében, a szabadságharc körüli időben virágzásában van s nem csekély mértékben hat a mai tanyatelepülés jelentősebb alakjának, a kiscgazdák kitelepülésének létrejöttére is, bár eredetileg tekintélyes részben, éppen ennek meggátlása volt a szülőoka, egy új gazdálkodási szellem, rendszer eljöttével.

A tanyai településnek e korábbi alakjához a múlt század huszas éveitől már leküzdhetetlenül társulni kezd a kiscgazdák kitelepődése, az abszolútizmus idejére pedig amaz csaknem áldozatává lesz ennek s csupán a közepes és nagy gazdáknak továbbra is a városban való bennlakása folytán maradhat meg, másodrendű jelentőségben, a cselédes, „tanyás“ tanyai gazdálkodási rendszer alakjának függvényeként.

A kiscgazda-tanyák száma ugyanis hasonlíthatatlanul nagyobb, mint a tanyán állandó cselédet tartó nagyobb gazdáké, ami már csak a rendkívüli módon egészséges birtokmegosztásból is gondolható. (Az 1930. évi állapot szerint Kecskeméten 5841 1—50, 441 50—200 hold közötti s csupán 47 200 holdon felüli mezőgazdasági földbirtok volt.)

A tanyatelepülés kialakulásának tehát Kecskeméten semmiféle birtokjogi, vagy művelési kényszerből eredő akadálya nem lett volna korábban sem, ha a közigazgatási és közbiztonsági okok el nem gáncsolják az erre irányuló, még a török idők végével egyidős, hosszabb időre elcsillapuló, majd ismét életre kelő, törekvéseket. A gazdák kitelepülését megelőző kertész — tanya — rendszernek pedig mivel sem kellett megküzdenie, könnyen kialakulhatott s alakult is elég korán, megteremtven a múlt század 20—30.-as éveire a tanyatelepülésnek szociális, kulturális, közigazgatási, stb. bajait és hátrányait. Már több ezer ember, a város lakosságának negyedrésze élt állandóan a város falain kívül a szabadságharc táján, és még mindig nem a gazdák kiköltözése növeli ezt a számot elsősorban s ezzel a bajok súlyosságát.

Leghamarább a kulturális bajokon igyekeztek segíteni, amikor, 1855.-ben, a népnevelés és művelődés előmozdítására, 10 pusztai iskolát állít fel a város.

Ma már a város a külterületen 76 iskolát tart fenn (ebből 3 Pusztaszeren), 96 tanteremmel, ugyanennyi tanítóval. A lelki szükségletek kielégítésére, e század eleje óta, egymás után emelkednek a tanyavilágban a keresztény vallás felekezetek templomai, amelyek egyúttal bizonyos középpontoknak kialakulását is maguk után vonják. Tanyai olvasóköri alakulnak, lassan-lassan, de mégis öröndetesen szaporodik a tanyák fölött a rádióantennák száma, a meglevőhöz újabb közigazgatási kirendeltségek létesítése csak a rendkívüli anyagi bajokon múlik, egyre javúlnak a közlekedési viszonyok, szóval folytonosan enyhülnek azok a bajok, amelyek a településnek ezzel a fajtájával járnak, ha már azokat véglegesen kiküszöbölni nem is lehet.*

Kecskeméten, 1931. évi szeptember hó.

Die Gestaltung der „Tanya“-Siedlung von Kecskemét.

(Auszug.)

Während man bezüglich der meisten dicht-bevölkerten Ortschaften das Alföld behauptete, daß sich ihre Grenzen nur zur Zeit der türkischen Eroberung gestalteten als die Einwohner der benachbarten Ortschaften vor den zerstörenden Türken in eine mehr Sicherheit bietende Ansiedlung in die Städte zogen und die Gemarkungen der verlassenen Dörfer zu den Städten, die sie beherbergten, gärten, hatte die Stadt Kecskemét schon vor der Türkenzeit sehr großen Hotter besessen,

* Ez a dolgozat fenti alakjában is önálló, egész. Mégis: írója egy nagyobb léleketű tanulmány bevezető-, történeti részéül szánta, amely tanulmány K. tanyavilágának teljes, települési, nép-, társadalomrajzi, stb. képét kívánta volna bemutatni.

Ha a tanulmány fenti töredékrésze készülhetett is csak el — szerzőn kívül álló okokból — ennek közreadása talán már csak amiatt sem érdektelen, mivel a tárgyról mind máig teljességgel hamis kép van forgalomban.

Kedves kötelességnek teszek, végül eleget, amikor Garzó József úrnak, Kecskemét th. város főlevéltárosának, e helyen is hálás köszönetemet nyilvánítom, hogy levéltári kutatásaim közben mindenkor s olyan szívesen támogatott.

dessen bedeutenden Teil einige Gutsbesitzer innehatten. Sein Gebiet aber vergrößerte sich — wegen des vorher erwähnten Umstandes — auch in der Türkenzeit, das Gebiet der verlassenen Dörfer, die Pusztagebiete gelangten in die Pacht der Kecskemeter. Im Jahre 1642 gibt es circa 20 Puszten im Gebrauch ihrer Einwohner, einige Jahrzehnte nach der Vertreibung der Türken, 31. Vom Beginn des XVIII. Jahrhunderts an nimmt das von ihnen benützte Feld, wie auch das Gebiet der Stadt ab.

Im Gebiet der Stadt gibt es also eigentliche städtische Felder, weiter gepachtete und sogenannte verpfändete Puszten. Der eine Teil der städtischen Felder bildet eine Sondergruppe, diese sind die sogenannten „erlöste Gärten“ im ursprünglichen Gebiet der Stadt, in der Nähe der Stadt selbst. Die Inhaber verfügten darüber so, als wären diese im Laufe der Zeit ihr Eigentum geworden. Im XVIII. Jahrhundert erkennt man den Besitz von 137 erlösten Gärten als rechtmäßig. Dann wurde von der alten Gemarkung wie auch von dem dazu geschlossenen Pusztagebiet ein Teil durch die Stadt an einige Bürger verschenkt, diese Felder wurden städtische oder ländliche Gärten genannt. Auf den anderen nicht verteilten Teilen des Stadtgebietes, — von den Besitztümer der Landesherrn abgesehen — war die Feldgemeinschaft in der Mode. Schon von der Mitte des XVII. Jahrhunderts gab es eine große Konkurrenz um die ländlichen Gärten. Der ländliche Garten war dem Erbpacht ähnlich, sein Besitzer durfte darauf nach seinem Belieben wirtschaften. Es kam schon im XVIII. Jahrhundert vor, daß sich einige aus der Stadt auf ihre Felder niederzulassen bestrebten, aber es wurde schon damals — obwohl erfolglos — verboten. Im XVII. und XVIII. Jahrhundert hat die Landwirtschaft dem größeren und in ämeren Verhältnissen lebenden Teile der Bewohnerschaft eine Lebensmöglichkeit geboten und nicht die breit und weit bekannte bedeutende Viehzucht und der Viehhandel. Schon am Anfang des XVIII. Jahrhunderts hat sich das Volk vermehrt und das Feld verengt. Im XVIII. Jahrhundert war die vielgenannte Kecskemeter Heide nicht mehr die einzige riesige Viehweide. Schon am Ende des XVII. Jahrhunderts gibt es im inneren Gebiete der Stadt keine Sommerheide für das Vieh, man verteilte es auf Acker und „telelö“ (Plätze zu über-

wintern), nur für die Ochsenherde hat man Weideplätze zurückbehalten. Im XVIII Jahrhundert bestand das wilde Hirtenleben nur auf den Puszten, die von der Stadt westlich, südwestlich und südlich lagen. Wie in der Nähe der Stadt ebenso in den entfernten Puszten, auf den „teleő“ kam das Vieh in einen Stall. Der Hirt baute sich eine Hütte. Der Platz wo das Vieh den Winter verbrachte, wurde Unterkunft „Szállás“ genannt, aber die Hirtenhütte wurde unter diesem Begriffe nicht gemeint. Der ländliche Garten dagegen wurde später „Szállás“ Unterkunft genannt. Die äußeren Unterkünfte wurden vom Anfang des XVIII Jahrhunderts „tanya“ (Bauernhof) genannt. Die Benennung der „tanya“ wurde vom Ende des XVIII Jahrhunderts mit dem landwirtschaftlichen Begriffe verknüpft und bis zur zweiten Hälfte des XVIII Jahrhunderts wolte man damit jenen Platz bezeichnen, der der Mittelpunkt des ländlichen Gartens bildete; heute nennt man es „tanyaudvar“ Tanyahof.

In den ländlichen Gärten werden erst seit der 2. Hälfte des XVIII. Jahrhunderts festere, dauerhafte, zu menschlicher Behausung dienende Gebäude gebaut, dann fängt man an Mietsleute — etwa Dienstboten — sogenannte Gärtner in den ländlichen Garten zu halten. Die Ansiedlung dieser durch die Gärtner brachte eine intensivere Anbauart mit, dem allmählich auch der Auszug von Landwirten in den Garten folgte. Die Übersiedelung der Wirte aus der Stadt in den Hotter wurde durch die Behörden bis zur Zeit des Absolutismus nach dem Freiheitskrieg 1848/49 streng verboten.

Die der Zeit Josef II. herstammende Landkartenaufnahme ist aus der letzten Zeit jenes wirtschaftlichen Systems, nach dem man für Vieh Überwinterungsplätze noch aufrecht erhalten hat. Auf dem Außengebiet der Stadt sind die (Szállás) Unterkünfte dargestellt, aber auch ungefähr 200 Häuser. Nach der Volkszählung von 1781 hat der Ausweis der zu Kecskemét gehörenden „Unterkünfte und Puszten-Summe“ in 225 Häusern 227 Familien aufgezeichnet mit 1080 Einwohnern. Zur selben Zeit wohnten in der Stadt selbst 21.237 Personen in 2.826 Häusern. Nach dem Freiheitskrieg vom Jahre 1848—49 kann man die Zahl der Gärtner-tanya Bewohner auf 7000 setzen. Im XIX. Jahrhundert sind die ländlichen Gärten und die städtischen

verchenkten Felder von Abkömmling zu Abkömmling gekommen, man konnte sie als Erbpacht betrachten, wie auf diesen so auf den erlösten Gärten hielten es die Landwirte der Mühe wert eigens kostspielige Investierung zu bewirken und für sich und für ihre Familie bessere Wohnhäuser zu bauen, als in welchen bisher nur ihre Gärtner gewohnt haben. Ein armer Landwirt durfte keinen Gärtner halten, auch er selbst wohnte draußen. Seit dem Ende des XVIII. Jahrhunderts hat die Stadt das Ausziehen der Gärtner nicht mehr verboten, sie forderte aber Steuer nach den draußen säßhaften Mietsleuten, und in den städtischen verschenkten Gärten mußten sie Vieh halten. Im Jahre 1820 wohnten nun 20 Landwirte draußen. Im XVIII. Jahrhundert fangen sie an in die Weingärten heruszuziehen. Das Siedlungsbild der „Tanya“ das dem heutigen ähnlich ist, stammt eigentlich aus der Zeit nach dem Freiheitskrieg von 1848—49, nach dem die Redemtionen geschehen waren, diese waren bezüglich das alte Stadtgebiet schon im Jahre 1847 beendet. Dann folgte die Erlösung der Puszten, schleunigst vollzieht sich die Zunahme der Bevölkerung der Tanyawelt und im Jahre 1930 wohnen von der 79.524 Köpfe zählenden Bewohnerschaft der Stadt 40.000 Seelen, ungefähr die Hälfte, draußen auf dem Lande. Die im ungarischen Texte befindlichen, auf die völkischen und erwerblichen Verhältnissen der Tanyawelt bezüglichen Angaben hatte der Verfasser im Städtischen Inventar gesammelt.

László Papp.